

הכנת שנת השמיטה תשנ"ד

ראשי פרקים:

1. מחקר הלכתי

לשם הדרכה נאותה של החקלאים, נדרש מחקר הלכתי מפורט ומקיף בכל הנושאים העומדים על הפרק. ביניהם: הגדרת "אוקמי", יצוא וגידול במצעים מנותקים.

2. אוצר בית דין

כיצד לבנות מערכת שיווק לפירות שמיטה בהיקף גדול, ובאופן אמיתי, שלא יראה כפיקציה?
בעיות: מערכת השיווק: הקשיים בתחנות החלוקה ובשווקים, הרחבת מעגל הצרכנים, פיקוח על שמירת קדושת הפירות, תיאום הלכתי.
קביעת תמחירים: תחשיב אחיד, התאמה למחירי השוק ולכמות היבול.
הצעה: הקמת גוף ארצי מרכזי לתיאום ארגוני, כלכלי והלכתי בין האוצרות השונים.

3. מחקר כלכלי

נדרש מחקר כלכלי להכנת השמיטה בשני תחומים: צרכנות הציבור הדתי ומידת ההפעלה של היתר המכירה.

4. מחקר חקלאי

עריכת מחקרים אגרוטכניים להכנת השמיטה בענפים השונים:
גידול ירקות במצע מנותק בחממה; זמירה מוקדמת ותחליפי זמירה; זריעה מוקדמת - פיתוח מעכבי נביטה; היגוי אוטומאטי לטרקטור - למשתמשים בהיתר המכירה.

5. גן הנוי הציבורי

כיצד להגביר את שמירת השמיטה בגן הנוי הציבורי?
המדובר בעיריות, משרדי ממשלה, חברות ממשלתיות ומוסדות ציבור.
לכך נדרשת פעילות הסברתית ופוליטית מתאימה.

6. הסברה

כיצד להגביר את תודעת השמיטה ושמירתה בכל שדרות הציבור?
מוצע לבנות מערכת הסברה מקיפה למיגורים השונים, תוך שימוש באמצעים חדישים ומגוונים.

מערכת הסברה זו תפנה לרבנים, לחקלאים, לתלמידים ולציבור הרחב.

פעילות מכון התורה והארץ:

לקראת שנת השמיטה הוציא המכון חוברות הדרכה לחקלאי ולצרכן, בשיתוף ועדת השמיטה של הרבנות הראשית. במקביל, קיים המכון ימי עיון במקומות שונים בארץ, ובמוצאי השמיטה התקיים יום עיון ארצי בהיכל שלמה לסיכום שנת השמיטה. בקיץ תשמ"ז, הוחל במכון בעבודת איסוף וריכוז לקחי שנת השמיטה. נערכו ראינות רבים עם רבנים, חקלאים, גננים ועוד אנשי שטח, וכן נאסף חומר רב בכתב. מסמך זה מבוסס במידה רבה על עבודה זו, שבכוונתנו להמשיך בה עד השמיטה הבאה.

מ ח ק ר ה ל כ ת י

בכדי לתת הדרכה מעשית ומפורטת לציבור החקלאים שומרי השמיטה, ישנם כמה נושאים מרכזיים, הדורשים מחקר הלכתי יסודי, במטרה להגיע למסקנות ברורות ולפתרונות מעשיים:

- א. הגדרת "אוקמי" ו"אברויי", בהתייחסות מפורטת לכל גידול ולכל טיפול.
- ב. קביעת סדרי עדיפויות בין שיטות מקילות שונות: באלו תנאים עדיף לסמוך על "היתר המכירה", ובאלו תנאים עדיף לסמוך על היתרים אחרים?
- ג. יצוא פירות לחו"ל. האם, ובאלו תנאים, ניתן להתיר את היצוא?
- ד. גידול במצעים מנותקים, בשיטות שונות: הגדרת הניתוק, הגדרת "בית".
- ה. הוצאת מדריכי שמיטה למיגזרים השונים: גידולי שדה, מטעים, גן הנוי, מצעים מנותקים, צרכנות.
- ו. הוצאה של "שבת הארץ", במהדורה חדשה שתכלול את מה שיצא לאור מאז כתיבת הספר ע"י מרן הרב זצ"ל ועד היום, תוך הדגשת המקורות שדנו בדברי הרב עצמם. הדפסת כתב היד כולו, עד לסוף הלכות יובל, שלא התפרסמו עד כה.
- ז. הוצאת "הלכה ברורה" על מסכת שביעית, עפ"י כתב ידו של מרן הרב זצ"ל.

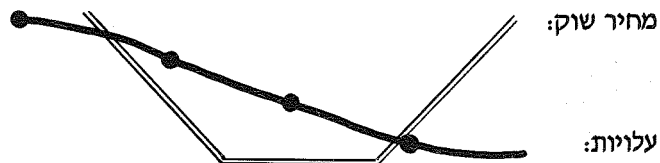
א ו צ ר ב י ת ד ין

השמיטה האחרונה הצטיינה בהתפתחות הרבה שחלה בתחום שיווק פירות השביעית דרך "אוצר בית דין". המודעות לנושא והביקוש לפירות אלו גברו מאד, ובמקביל התפתחו מערכות שיווק לאספקת הפירות. מאידך, נתגלו בעיות וקשיים רבים הדורשים את פתרוןם לקראת השמיטה הבאה, בתחום ההלכתי ובתחום האירגוני. במסגרת זו ננסה לפרט את הבעיות, כפי שהתבררו מתוך שיחות שקיימנו עם אנשים בשטח.

- א. השיווק: שיווק פירות השביעית התבצע בשני מסלולים: 1. בתחנות חלוקה מיוחדות.
 2. בערוצי השיווק המקובלים. בשתי הדרכים נוצרו קשיים שונים:
1. תחנות החלוקה הופעלו, בדרך כלל, ע"י מתנדבים שבדרך הטבע הם מוגבלים באמצעים, בזמן, ולעיתים גם במרץ ובאחריות. מסיבה זו ישנו קושי לסמוך על שיטה זו בהיקף שיעלה בהרבה על השמיטה הקודמת, ובמיוחד כאשר מדובר גם בגידולים שאינם משתמרים זמן רב.
  2. תחנות החלוקה פועלות, בד"כ, במקומות מוגדרים ולכן הן מוגבלות למדי בציבור היעד אליו הן פונות ובכמות הפרי שהן מסוגלות לקלוט.
  3. בשיווק בדרכים הרגילות התגלו בעיות רבות שנבעו, בעיקר, מחוסר יכולת לקיים פיקוח נאות: שיווק לערים ערביות, זריקת הפחת לאשפה, מכירה לקמעונאים שלא נתמנו לשליחי בי"ד ושיווק לצרכן ללא סימון.

כן יש לציין בעיות נוספות:

4. צרכנים רבים, בכל רחבי הארץ, בקשו פירות שביעית ולא יכלו להשיגם. מאידך, היו חקלאים שומרי שביעית שלא נמצא ביקוש לתוצרתם והם נאלצו להמנע מלקטוף או לשווק ל"תנובה".
  5. היו מקרים שתחנות החלוקה לא רצו לקבל פרי בגלל חילוקי דעות בין הרבנים בשאלת היתר המלאכות.
  6. עדיין ישנם חלקים גדולים בציבור הדתי שהמודעות שלהם לחשיבות שיש בלקיחת פירות מאוצר בי"ד, נמוכה ביותר.
- ב. תמחירים: אוצר בית הדין מיוחד בכך שאינו נותן לחקלאי את מחירם הריאלי של הפירות, אלא החזר הוצאות ושכר עבודה בלבד. בתנאי השוק החפשי הקיימים כיום הדבר קשה ליישום ממספר סיבות:
1. לפעמים אין הפדיון מכסה את ההוצאות. מנין ישלם בית הדין לחקלאי את ההפרש? ואם אין בית הדין יכול להתחייב לשלם את ההוצאות בכל מקרה, מדוע לא יהנה החקלאי במקרה בו הפדיון גבוה?
  2. תחשיב ההוצאות מורה, בדרך כלל, שעלות הייצור של הפרי הנקטף ראשון היא נמוכה, יחסית, וככל שהעונה נמשכת היא עולה, בגלל הטיפולים הנוספים שהעץ מקבל עד לקטיפה. מחירי השוק, לעומת זאת, גבוהים דווקא בתחילת העונה, יורדים באמצעה, בגלל שהשוק מוצף, וחוזרים ועולים לקראת סוף העונה, כמו בתרשים:

- עקב כך, נאלץ בית הדין אף הוא להתאים את עצמו לתנודות השוק, ולהעלות את המחירים בתחילת העונה ובסופה בכדי להבטיח את החזר ההוצאות.
3. לא קיים תמחיר אחיד ומוסכם, ובמקרים רבים נערך תחשיב פיקטיבי, הבא להצדיק תשלום מחיר מלא.
4. קרו מקרים בהם אוצרות בית דין יצאו בהפסדים כספיים, ולא יכלו לעמוד בהתחייבויותיהם כלפי המגדלים או המשווקים.
5. עפ"י החוק הקיים, יש איסור לשווק פרי שלא דרך סיטונאי מורשה, הגובה על כך עמלה גבוהה. השיווק דרך הסיטונאי דומה ממש לסחורה, ובמקרה בו כל השיווק נעשה דרך ביה"ד, אין לתשלום זה כל הצדקה.

פתרונות

- ההצעה היא להקים בהקדם מערכת ארצית לתיאום בין אוצרות בתי הדין להכוונת פעולותיהם, מבלי לפגוע בעצמאותו של כל אחד מהם. יש לדאוג לכך, שאוצר ביי"ד זה יוכר, לצורך השמיטה, כסיטונאי מורשה, ובכך תהיה הקלה רבה לבעיית התמחירים. אוצר ביי"ד זה יעסוק בתחומים הבאים:
1. הקמת מרכז מידע ממוחשב לשם העברת פרי ממקום בו יש עודף למקום בו יש מחסור.
  2. קיום גב כלכלי להתחייבויות הכספיות של אוצרות בתי הדין השונים, ע"י העברת כספים מגידולים בהם היה רווח לגידולים בהם היה הפסד. להבטחת הענין תדרש התקשרות עם חברת ביטוח, או ערבות מדינה.
  3. גיבוש תמחיר אחיד ומוסכם על החוגים השונים.
  4. תיאום מוקדם בין רבני היישובים לבין הצרכנים בקשר לאיסור המלאכות.
  5. קיום מערכת פיקוח על פרי המגיע למערכות השיווק הרגילות.
  6. פרישת רשת של תחנות חלוקה ביישובים הקטנים.

מחקר כלכלי

הכנה יסודית של השמיטה הבאה, דורשת הכנת מחקר כלכלי יסודי ומקיף בכמה תחומים של הכלכלה החקלאית. זאת בשביל לדעת כיצד להיערך בתחומים השונים.

א. צרכנות

הציבור שאינו אוכל ירקות שנזרעו בשמיטה עפ"י היתר המכירה גדל והולך, ויש הכרח להתחשב בצרכיו ובהשפעתו על השוק. גם אלו שאינם מזדהים עם דרך זו יסכימו, שניתן

להשתמש בעובדה זו כמנוף להגברת שמירת השמיטה בישראל. לכן, מוצע לבדוק את הנקודות הבאות:

1. מהו כח הקנייה הצפוי של ציבור זה? כיצד ישפיע הדבר על מגמות השוק?
2. מנין תבוא אספקת ירקות לציבור זה, לאור המצב הבטחוני? שימור מהשטית (איסוס, שימור, הקפאה, ייבוש ועוד), זריעה בשישית, גידול בערבה הדרומית, גידול במצע מנותק בחממה, יבוא, קנייה מערביי ישראל.
- אפשרויות אלו מחייבות היערכות מוקדמת של משרדי הממשלה ושל מערכות השיווק והתעשייה, בתכנון מיכסות הייצור ובהכוונת תעשיית המזון בשנה השישית והשביעית.
3. כיצד משפיעה הקניה מערבים על התפתחות המשק הערבי והיהודי במדינה?

ב. הפעלת היתר המכירה

קיום היתר המכירה מבוסס על ההנחה ששמירת השמיטה תפגע קשה בכלכלת המדינה ובקיומה של ההתיישבות החקלאית. בשמיטה האחרונה התברר שלא בכל מקרה שיקולים אלו תקפים. בשביל להחליט אם לבצע את המכירה ובאיזה היקף, יש לבחון את השאלות הבאות:

1. מה תהיה השפעת השביתה בשמיטה על המשק הלאומי, מבחינה כלכלית, מדינית ובטחונית?
2. מהי משמעות הפסקת היצוא החקלאי למשך שנה בענפים השונים?
3. מה תהיה השפעת השביתה בשמיטה על החקלאים?
4. אלו גידולים אינם כדאיים למשק הלאומי בשמיטה מבחינה כלכלית (כגון: חיטה), מדינית, ובטחונית?
5. אלו גידולים עומדים על סף הכדאיות הכלכלית בלאו הכי, ויש להמליץ לחקלאים להמנע מלגדלם?

ג. משרד החקלאות

אגף התכנון של משרד החקלאות חייב להביא בחשבון את קיומה של שנת השמיטה, אם בדחיית פעולות (בעיקר נטיעות), אם בתכנון מיכסות הייצור ואם בהתחשבות בציבור הצרכנים הדתי ובהשפעתו על השוק. לכן, נדרש לקיים קשר קבוע בין הרבנות הראשית לבין אגף התכנון לתיאום בכל הנושאים הקשורים למצוות התלויות בארץ, כראוי למדינה יהודית.

מחקר חקלאי

א. חקלאות ללא היתר המכירה

בעיות רבות עומדות בפני החקלאים שומרי השביעית. על מנת שיהיה ניתן לספק ירקות ופירות לציבור שאינו משתמש בהיתר המכירה מהחוגים השונים, יש לחפש דרכים לפתרון הקשיים המקצועיים בעזרת אגרוטכניקה מתאימה.

בעבר נעשו עבודות מחקר חשובות ומעניינות, אך עדיין עומדות בפנינו בעיות חקלאיות כבדות משקל ביותר, וביניהן:

1. גידול ואספקת ירקות טריים בשמיטה, ללא שימוש בהיתר המכירה.
  2. גידול תבואות חורף ע"י זריעה מוקדמת.
  3. טיפול במטעים השונים - לדוגמא: זמירה בגפן, דילול פרי באפרסק ועוד.
- בעזרת מחקר חקלאי-תורני ניתן יהיה, בסיע"ד, למצוא פתרונות חדשניים מתאימים לפחות לחלק מהבעיות הללו.

ב. למשתמשים בהיתר המכירה:

הוראת הרבנות הראשית לחקלאים העובדים עפ"י היתר המכירה היא לעשות את המלאכות שאיסורן מן התורה ע"י גוי. ביצוע הוראה זו קשה, לעיתים, בגלל קושי למצוא עובדים מקצועיים בכל מקום, שיבצעו את העבודה באיכות סבירה. בגלל המצב הבטחוני, ייתכן והדבר יהיה קשה שבעתיים, ולכן נדרש פיתוח של פתרון חליפי לחרישה ולזריעה, וזאת באמצעות טרקטור עם היגוי אוטומאטי. פתרון זה, בניגוד ל"שמיטון", מהווה "גרמא" גמורה ולכן הוא מקובל יותר כדרך נאותה לשמיטה.

גן הנוי הציבורי

עיקר המאמצים לשמירת השמיטה מופנים כלפי המגזר החקלאי. אך ישנו תחום גדול ומשמעותי הדורש טיפול והתייחסות בגלל אפיו הציבורי והוא: גן הנוי. בתחום הדרכת הגננים ובעלי הבתים הפרטיים היתה פעילות יפה בשמיטה האחרונה, שרוכזה ע"י הרב אלחנן בן נון שליט"א. אך בשיחות רבות עלתה בכל חריפותה בעיית הגן הציבורי. הבעיות עלו ממקומות שונים ומכל בעלי התפקידים. התחבטו בהן פועלים, קבלנים, ראשי מחלקות גינון, ראשי עיריות ומוסדות וגם הציבור הדתי הרחב.

הטיפול בבעיות אלו צריך להיות מכוון למגזרים הבאים:

1. גינון ציבורי בערים.
2. גינון במוסדות חינוך וחוות ללימודי חקלאות.
3. גינון במוסדות ציבור שונים: בתי חולים, אוניברסיטאות ועוד.

4. גינון בגופים ממשלתיים: עמידר, קק"ל, רשות הגנים לאומיים ועוד.
5. גינון המתבצע ע"י משרדי הממשלה השונים: הבטחון, השיכון, העבודה והרווחה, החקלאות ועוד.

הצעות מעשיות

1. הסברת ערך השמיטה, דרכי שמירתה ואפשרות קיומה בכתב ובע"פ בכל המגזרים.
2. פגישות בדרג גבוה בין הרבנים הראשיים, שר הדתות ומרכז ועדת השמיטה לבין ראשי הערים ומנהלי המוסדות.
3. יש לעודד את שמירת השמיטה באמצעות מתן תמריצים תקציביים ממשרד הפנים לפיתוח הגינון בשנה השישית ולהשקעות בסלילה ובינוי בשמיטה.
4. הפקת סרט וידאו הממחיש בצורה פשוטה כיצד לשמור את השמיטה בגן הנוי, ולא לו תוצאות נאות ניתן להגיע בהיערכות נכונה.
5. גיבוש ופרסום הנחיות ברורות ופשוטות למשתלות לצמחי נוי.

ה ס ב ר ה

בגלל אפיה הציבורי של השמיטה ובגלל הלכותיה הסבוכות יש צורך מיוחד לקיים מערכת הסברה נרחבת לכל חלקי הציבור, ובכך למלא חלל ריק בתודעה, שנוצר במשך אלפים שנות גלות.

מערכת הסברה זו צריכה לפנות לחקלאים (פרסומים בכתב לענפים השונים, סרטוני הדרכה בוידאו, הרצאות במסגרת ישיבת השמיטה ועוד), לרבנים (ספרות הלכתית, בטאון קבוע, ימי עיון) ולציבור הרחב (פרסומים באמצעי התקשורת, סרטי וידאו, חוברות ועוד).